

*Philosophy of Arts
Философия на изкуството*

СВЕТЪТ НА ОВИДИЙ В СБОРНИКА С ЕЛЕГИИ TRISTIA

Димитър Мирчев

Медицински университет – Пловдив

Резюме. Познаваме Овидий като „tenerorum lusor amorum“. Така той определя себе си. В Amores Овидий възпява своята любима на име Корина. Радва се, когато любимата отговаря на чувствата му, страда от нейната измяна, копнее да я види, когато са разделени. Какво се случва с „певеца на нежната любов“ след време? Каква е причината за тъгата му? Тъгата е толкова силна, че така той нарича и сборника си с елегии „Tristia. Заточението в Томи“. То преобръща целия му живот. През 8 г. сл. Хр. принцесът Октавиан Август наказва Овидий, изпращайки го на заточение в град Томи на брега на Черно море. Като причини за наказанието Овидий изтъква „поезията си и грешка“.

Keywords: love; sadness; Roman history

Публий Овидий Назон, лат. Publius Ovidius Naso (43 г. пр. Хр. – 18 г. сл. Хр.) е известен римски поет. Роден е в град Сулмо. Произхожда от средите на конническото съсловие. Получава добро образование. Пътува в Гърция и Мала Азия. След завръщането си в Рим заема нисши съдебни длъжности, но политическата кариера не го привлича (Gasparov, 1973: 5 – 32). Сам споменава в Tristia, IV, 10:

sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
et quod temptabam scribere versus erat.

Пише стихове с лекота, независимо от волята си. Заниманията с литература го привличат много повече от политическите борби в сената. Автор е на произведенията Amores („Любовни елегии“), Ars amatoria („Любовно изкуство“), Remedia amoris („Лекарства срещу любовта“), Heroides („Послания на героини“), Medea („Медее“), Metamorphoses („Метаморфози“), Fasti („Празници“), Tristia („Скърбни елегии“), Epistolae ex Ponto („Писма от Черно море“) и др.¹⁾

Познаваме Овидий като „tenerorum lusor amorum“. Така той определя себе си. В Amores Овидий възпява своята любима на име Корина. Радва се, когато любимата отговаря на чувствата му, страда от нейната измяна, копнее да я види, когато са разделени. Какво се случва с „певеца на нежната любов“ след

време? Каква е причината за тъгата му? Тъгата е толкова силна, че така той нарича и сборника си с елегии „*Tristia*. Заточението в Томи“. То преобръща целия му живот. През 8 г. сл. Хр. принципът Октавиан Август наказва Овидий, изпращайки го на заточение в град Томи на брега на Черно море. Като причини за наказанието Овидий изтъква поезията си и грешка:

„*Perdiderint cum me duo crimina, carmen et error*“

(Wheeler, 1924: 70)

„*Carmen*“ – това са любовните стихове на Овидий, вероятно *Ars amatoria*. „*Error*“ – това е заблуждение, грешка, която поетът е допуснал непреднамерено:

„*ergo ut iure damus poenas, sic a fuit omne
peccato facinus consiliumque meo*“.

(Wheeler, 1924: 178).

Може би Овидий с простъпката си неволно е засегнал Октавиан Август, който го наказва като свой личен враг и го праща далеч от Рим. Дори самото наказание Овидий определя не като *exilium* (заточение), а като *relegatio* (отдалечаване):

*attamen in poenae nomine lene fuit:
quippe relegatus, non exul, dicor in illo.*

(Wheeler, 1924: 64).

Наказаните със заточение биват лишени от граждански и имуществени права. Овидий запазва всичките си права. Предписано му е местожителство в отдалечена част на империята.

Как се променя мирогледът на човека и поета Овидий? Какво преживява на път към Томи и при престоя си там? Какъв е неговият личен и поетичен свят? Да потърсим отговорите в сборника с елегии *Tristia*.

Светът на Рим – светът на варварите

Томи е малък град, основан от гръцки колонисти на брега на Черно море, близо до устието на река Дунав (днес Констанца, Румъния). Градът само формално е подчинен на римския прокуратор. Съседните племена често нападат крепостта. Никой в града не говори на латински език. По този повод Овидий казва: „*Barbarus hic ego sum quia non intellegor ulli*“. Никой не го разбира не просто заради незнанието на езика. Разбирането не се свежда само до комуникацията на езиково ниво. Поетът ясно чувства опозицията свой – чужд. Става дума за различни противоположности, като римски гражданин – варвари, поет – публика, която не го разбира, не може да оцени дарбата му. Поетът не може да твори само за себе си. Той е жаден да почувства реакцията на слушателите си. Липсва му неговата аудитория от съграждани, съмишленици, приятели. Климатът по тези места е суров. Река Дунав замръзва през зимата. Връзката с останалите части на империята се поддържа трудно. Томи е пълна противоположност на Рим и на

целия начин на живот, който Овидий е водел преди. Рим, общуването с приятелите, топлината на семейството, радостта от творчеството са само далечен спомен. Животът на Овидий в изгнание е в пълен контраст с живота му в Рим.

Светът на семейството и липсата на близките

Овидий пише поезия от първо лице. Забележителна е 10 елегия от IV книга на *Tristia*. В нея разказва своя живот. Роден е в Сулмо, град близо до Рим. Разказва за брат си, който се увлича от красноречие:

„frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
verbosi natus ad arma fori”
(Wheeler, 1924: 198).

Спомня си как са учили при най-добрите учители, как баща му бил загрижен за него, че не се интересува от политическа кариера, и смята поезията за безполезно занимание („studium inutile“). Тежко преживява смъртта на брат си – все едно се е лишил от част от себе си. Жени се млад за жена, която смята за недостойна. Първият му брак трае кратко. Жени се втори път, но и този път се развежда. Третата му съпруга остава с него до края на живота му:

„ultima, quae mecum seros permansit in annos,
sustinuit coniunx exulis esse viri.”
(Wheeler, 1924: 202).

Радва се на дъщеря си, от която има двама внуци. Преживява смъртта на родителите си. Успокоява го мисълта, че родителите му са си отишли от този свят, преди да бъде заточен в Томи:

„felices ambo tempestiveque sepulti,
ante diem poenae quod periere meae!
me quoque felicem, quod non viventibus illis
sum miser, et de me quod doluere nihil!”
(Wheeler, 1924: 202).

Държи да разберат, ако по някакъв начин в отвъдното научат как е наказан, че не престъпление, а грешка е причината за неговото изгнание:

„scite, precor, causam (nec vos mihi fallere fas est)
errorem iussae, **non scelus**, esse fugae.”
(Wheeler, 1924: 202).

Светът на приятелите – светът на варварите

В автобиографичната си елегия Овидий говори за измяната на приятелите, която преживява много по-тежко от самото заточение:

„quid referam comitumque nefas famulosque nocentes?
ipsa multa tuli non leviora fuga.”
(Wheeler, 1924: 204).

В земите на гетите и сарматите Овидий няма на кого да прочете стиховете си, няма „уши“, способни да разберат поезията му:

tacta mihi tandem longis erroribus acto
iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.
hic ego, finitimis quamvis circumsoner armis,
tristia, quo possum, carmine fata levo.
quod quamvis nemo est, **cuius referatur ad aures,**
sic tamen absumo decipioque diem.”
(Wheeler, 1924: 204).

Светът на поезията – радост и спасение за душата

Наред с другите образи Овидий изгражда и образа на поета. Овидий има осъзнато отношение към себе си като поет. Разбира ролята на творчеството в своя живот. По време на заточението намира утеха в писането на поезия и така се съхранява духом.

Овидий още като младеж чувства влечение към поезията:

„sacra at mihi iam puero caelestia placebant,
inque suum furtim Musa trahebat opus.”
(Wheeler, 1924: 198).

Бащата не одобрява заниманията на Овидий с поезия. Нарича ги „studium inutile“ – „безполезно занимание“. Въпреки несъгласието му младежът продължава да твори. За пръв път чете свои стихове пред публика, когато е 17 – 18-годишен. Стиховете му имат успех. Приемат го в кръга на поетите, които той почита като богове:

„temporis illius colui fovique poetas,
quotque aderant vates, rebar adesse deos.”
(Wheeler, 1924: 200)

Подкрепя го ученият оратор Месала. Става приятел с Проперций, който също се радва на творчески успехи:

„saepe Propertius suos solitus recitare ignes
iure sodalicii, quo mihi iunctus erat.”
(Wheeler, 1924: 200).

Овидий точно определя мястото си сред римските поети като четвърти в областта на любовната елегия:

„successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi;
quartus ab his serie temporis ipse fui.”
(Wheeler, 1924: 200).

Създава се приемственост при майсторите на елегията.

Поезията изпълва живота му винаги и още повече, когато е сам, без семейство и приятели, неразбран от местните хора. Поезията помага на Овидий да се съхрани духом. Той благодари на Музата за това:

„ergo quod vivo durisque laboribus obsto,
nec me sollicitae taedia lucis habent,
gratia, Musa, tibi: nam tu solacia praebes,
tu curae requies, tu medicina venis.“

(Wheeler, 1924: 204).

Овидий се гордее, че е роден поет. Осъзнава, че е придобил слава още приживе. Завистта на хората не му пречи да стане прочут:

„tu dux et comes es, tu nos abducis ab Histro,
in medioque mihi das Helicone locum;
tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
nomen, ab exequiis quod dare fama solet.“

(Wheeler, 1924: 204).

Още по пътя към Томи Овидий преживява нещо неочаквано: по време на буря в Йонийско море, когато гибел заплашва кораба, той усеща, че в главата му отново се раждат стихове:

„Littera quaecumque est toto tibi lecta libello,
est mihi sollicito tempore facta uiae.“

(Wheeler, 1924: 52).

Той е уверен, че след раздялата с Рим не е възможно до пише поезия. Изживява това като чудо. Още преди да пристигне в Томи, изпраща в Рим елегиите, написани по време на пътуването. Това е първата книга от сборника *Tristia*.

Овидий е добър по душа. Той обича не само своите герои, но и своите читатели. Той се надява, че и читателят ще му отговори с доброта. Овидий знае, че в Рим има поети, много по-добри от него. Това, че има поети, много по-лоши от него, нека читателят каже сам. Така казва той, преди да завърши своята автобиографична поема:

„dicor et in toto plurimus orbe legor.
si quid habent igitur vatum praesagia veri,
protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam,
iure tibi grates, candide lector, ago.“

(Wheeler 1924: 206).

Овидий – Октавиан Август. Надеждата за помилване

В автобиографичната си елегия Овидий разказва, че обиденият принцеспо изпраща в изгнание в Томи. Самият поет не смята за нужно да обяснява причините за него, понеже са известни на съгражданите му:

„cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
quaerere me laesi principis ira iubet.
causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
indicio non est testificanda meo.“
(Wheeler, 1924: 204)

След като се устройва в Томи, той се заема да пише стихотворно послание до Август с разкаяние, самооправдание и молба за снизхождение. То представлява втората книга от *Tristia*. Овидий нарича принцепса Октавиан Август „бог“ и използва характерните за идеологията на времето формулировки:

„Per mare, per terras, per tertia numina iuro,
per te praesentem conspicuumque **deum**,
hunc amicum fauisse tibi, vir maxime, meque,
qua sola potui, mente fuisse tuum.”
(Wheeler, 1924: 60)

Използва обръщението „mitissime princeps” (*Tristia*, II, 140), разчитайки на неговата снизходителност да отмени наказанието. Изтъква неговото милосърдие е възлага цялата си надежда на него:

„Cuius in euentu poenae **clementia** tanta est”
(Wheeler, 1924: 130).

Овидий изобразява себе си като гражданин на Рим, лоялен към държавната власт.

Стилът на Овидий в *Tristia*

Овидий не търси в своите стихове индивидуалното. Той търси условното и за да го изобрази, използва цялото си словесно майсторство. Условното в поезията винаги е повече от индивидуалното. Това, което на съвременниците изглежда живо и лично, след стотици или хиляди години изглежда нова условност в замяна на старата – образ на поет страдалец, изгнаник или влюбен.²⁾

В третата елегия на първа книга от *Tristia* Овидий описва последната нощ преди заминаването в заточение (I, 3). Прави впечатление, че в елегията поетът говори не толкова за чувствата, които изпитва, колкото за думите, които той казва и чува. В сто стиха от елегията се вместили цели три монолога: речта на поета към capitoлийските богове, речта на поета към себе си, речта на жена му към него. Това, което поетът слуша, се подкрепя от това, което вижда. Два пъти описва как плаче жената, когато прегръща мъжа си. Два пъти описва как тя се простира пред пенатите и даже когато трябва да предаде решаващия момент, когато излиза от дома си за последния си път, показва това не по друг начин, а чрез описание на външността:

„egredior (sive illud erat sine funere ferri?)
squalidus inmissis hirta per ora comis.“
(Wheeler, 1924: 26)

Даже тук поетът гледа на себе си отстрани. В средата на елегията поетът пресъздава своите душевни колебания. Тук говори за своите чувства. Неслучайно той два пъти повтаря:

„quotiens certam me sum mentitus habere horam.“
(Wheeler, 1924: 22)

Той истински цени своите думи и чувства. Овидий не ги преживява отново, когато съчинява елегията, а гледа на тях отстрани. Какво прави Овидий? В същата елегия той пише:

„torpuerant longa pectora nostra mora.“
И веднага добавя:
„non aliter stupui, quam qui Iouis ignibus ictus
uiuuit et est uitae nescius ipse suae.“
Той пише:
„diuidor haud aliter, quam si mea membra relinquam
et pars abrumpi corpore uisa suo est.“

И веднага продължава:
„sic doluit Mettus tum cum in contraria uersos
ultores habuit proditiōis equos.“
(Wheeler, 1924: 24)

В тези стихове, в които се проявява най-силно личното чувство, той го превръща в достъпно сравнение и предание, известно на всички. Тези моменти от спомена за последната нощ в Рим поетът подрежда в елегията последователно и премислено, разпределя ги дори по часове:

„Lunaque nocturnos alta regebat equos“.
(Wheeler, 1924: 20)

Овидий умее така да се отстрани от самия себе си, че неговото страдащо „аз“ е една от многото действащи фигури в поетическия му свят. Той не просто изразява себе си в стиховете, а създава в тях друг, условен свят, и го прави майсторски.

Стихът на Овидий е повлиян от декламациите „suasoriae“ – убеждаващи речи. Овидий се отличава с красноречие и го пренася в стиховете си. Свазорията трябва да бъде не само логично аргументирана, не само да блести с украшенията на общите места (сентенции, известни митове). Тя е призвана да въздейства емоционално на слушателите. Явно обучението на Овидий по реторика дава своите плодове в поезията му (Kenney & Clausen, 1982).

По време на пътуването към Томи Овидий изживява душевен прелом. Самотата, мъката, отчаянието претворява в стихове. Пише за всичко, което преживява, от първо лице. В сборника с елегии *Tristia* Овидий показва, че

поезията е животът му, където и да се намира, със или без читателската си аудитория. Вярва, че книгите му ще достигнат в Рим дори и той да не може да се завърне в родината:

„Parue – nec inuideo – sine me, liber, ibis in urbem:
ei mihi, quod domino non licet ire tuo!”
(Wheeler, 1924: 2)

Стиховете на Овидий пътуват през вековете, вълнуват и днешния читател и му откриват личния свят на поета, отдаден на творчеството си цял живот.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Вж. обзора за тях и коментарите към отделните произведения, направени в Bogdanov & Nikolova, 1988.
2. Fuhrmann, M. (Hrsg.). *Römische Literatur*. Frankfurt/ Main 1974 (Neues Handbuch der Literaturwissenschaft 3).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Ovid. (1924). *Tristia. Ex Ponto*. Translated by A. L. Wheeler. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 151. Cambridge: Harvard University Press.
- Bogdanov, B. & Nikolova, A. (1988). *Antichna literatura. Entsiklopedichen spravochnik*. Sofia: Stefan Beron. [Богданов, Б. & Николова, А. *Антична литература. Енциклопедичен справочник*. София: Стефан Берон]
- Fuhrmann, M. (Hrsg.) (1974). *Römische Literatur*. Frankfurt am Main: Neues Handbuch der Literaturwissenschaft 3.
- Gasparov, M. L. (1973) Tri podstupa k poezii Ovidiya, in: *Publii Ovidii Nazon. Elegii i malaie poemai*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura, 5 – 32 [Гаспаров М. Л. (1973). Три подступа к поэзии Овидия, Публий Овидий Назон. *Элегии и малые поэмы*. Москва: Художественная литература, 5 – 32]
- Kenney, E. J. & Clausen, W. V. (Hrsg.) (1982). *Cambridge History of Classical Literature 2: Latin Literature* (CHCL 2). Cambridge.

OVID'S WORLD IN TRISTIA

Abstract. We know Ovid as “tenerorum lusor amorum” – as how he defines himself. In *Amores* Ovid chants his beloved Corina. He is glad when his beloved answers to his feelings, suffers from her treason, longs to see her when they are separated. What happens to “the singer of gentle love” in time then? What is the reason for his sadness? The sadness is so strong that he calls his elegiac collection – Tristia. The exile to Tomis overwhelms his whole life. In 8 AD. Principe Octavian August punishes Ovid, sending him to exile in Tomis on the Black Sea coast. The reason for the punishment according to Ovid is “poetry and a mistake”.

✉ **Dr. Dimitar Mirchev**
Medical University of Plovdiv
16, Al. Pushkin St.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: sapiens@abv.bg